

4

DET IDENTITETS- SKABENDE KULTURMØDE

Af
MARIANNE PADE
PROFESSOR, DR.PHIL.
DIREKTØR VED
DET DANSKE INSTITUT I ROM

MODTAGET STØTTE TIL
SEMPER ARDENS-PROJEKTET:
*CULTURAL ENCOUNTER AS
A PRECONDITION FOR
EUROPEAN IDENTITY*

Den europæiske kultur er i stadig dialog med Antikken, men en dialog der er præget af tidligere perioders, og ikke mindst Renæssancens, syn på den klassiske oldtid. Renæssancehumanismen kom til Danmark med Reformationen i 1536, og i anledning af 500-året for Reformationens indførelse i Danmark udforsker projektet Cultural Encounter as a Precondition for European Identity, hvordan den kom til at præge vores kultur.

I Danmark, som i stort set hele den vestlige verden, diskuterer man i disse år kulturmøder, ofte set som kultursammenstød, og ofte ud fra det synspunkt, at vi i mødet med andre kulturer må beskytte vores egen. *Cultural Encounter as a Precondition for European Identity* handler derimod om kulturmødet som en væsentlig identitetsskabende faktor i det tidligt moderne Europa.

I år fejres 500 året for Luthers Reformation, der kom til Danmark i 1536. Denne skelsættende begivenhed havde ikke bare store kirkepolitiske og teologiske konsekvenser. Den betød også, at renesancehumanismen for alvor blev indført i Danmark. Det kan synes paradoksalt, at Reformationen, der fjernede os fra Rom institutionelt, kulturelt set åbnede for en langt større indflydelse fra Italien. Årsagen til dette var først og fremmest, at Philipp Melanchthon, Luthers 'uddannelsesminister', overtog de italienske humanistiske skolars pædagogik og læseplaner og indførte dem i de lutheranske områder. Idealet for Melanchthons protestantiske skoleteologi var foreningen af fromhed og lærdom. Ydermere stillede den protestantiske gudstjeneste langt

større krav til præstens evner til selvstændigt at komponere prædikener end den katolske, og den italienske humanistiske skole havde med sin vægt på retorisk træning perfektioneret indlæringsmetoder til dette. I det lutheranske Nordeuropa medførte Reformationen således et fornyet eller transformeret møde med Antikken, et af de mange, der har været i den vestlige verden.

Europa og arven fra Antikken

Den dag i dag er der et centralt lag i europæisk identitet, der kun kan forklares som et resultat af det gentagne, diakrone møde med den klassiske kulturarv, og specielt arven fra det antikke Rom, der har fundet sted i alle perioder af Europas historie. Roms litterære, sproglige og visuelle former er forblevet aktive modeller i europæisk kultur, og generation efter generation har taget dem til sig, men nødvendigvis på måder, der er præget af foregående perioders møde med arven fra Antikken. Ét af disse mange kulturmøder blev mere virkningsfuldt end både de foregående og de efterfølgende, nemlig det, som vi normalt kalder Renæssancen: Dens bevidste imitation af klassiske forbilleder inden for mange om-

Reformationsmonumentet på Bispetorvet i København (ved billedhugger Max Andersen og arkitekt Harald Lønborg-Jensen, 1943): Biskop Peder Palladius afholder en ny slags gudstjeneste. Foto: Lars Bærentzen.

“
**Humanisterne er
 renaissance-bevægelsens
 hovedpersoner.**
 ”

Michael Sittows portræt af Christian II, der indførte Reformationen i Danmark i 1536. Statens Museum for Kunst. Foto: Lars Bærentzen.

råder af samfundet og den begyndende videnskabelige udforskning af den antikke verden kom til at præge alle senere renæssancer og skabte forudsætningerne for Oplysningstiden.

Renæssancen har sin oprindelse i 1400-tallets Italien, i den periode, hvor landet udviklede sig til Europas kulturelle stormagt. I de følgende århundreder øvede renæssancehumanismen en afgørende indflydelse på samfundet i hele den vestlige verden (dvs. det ikke-byzantinske, ikke-ortodokse Europa og senere det amerikanske kontinent), selv efter at Italien i løbet af 1600-tallet mistede sin kulturelle førerposition. På det tidspunkt var det kulturelle program, der var blevet eksporteret fra Italien i den foregående periode, mere eller mindre blevet til en grundlæggende kulturel matriks, en central del af Europas fælles kulturelle identitet. Lærde og kunstnere rejste til Italien for at studere, man tog på 'the Grand Tour', og senere etablerede mange lande, heriblandt Danmark, akademier i Rom, der skulle udforske og fremme relationerne mellem italiensk kultur, den fremmeste materielle og intellektuelle arvtager til den klassiske verden, og deres egen nationale kultur. Renæssancehumanismen kom som sagt til Danmark med Reformationen, og vores del af verden begyndte dermed at recipere det møde med den klassiske verden, der havde fundet sted i 14- og 1500-tallets Italien, et møde, der på afgørende vis transformerede traditionen fra antikken. I forbindelse med Reformationsjubilæet (der falder sammen med 50-års jubilæet for Kay Fiskers bygning til Det Danske Institut i Rom) udforsker *Cultural Encounter as a Precondition for European Identity*, hvorfor Renæssancen blev så indflydelsesrig, samt hvordan og under hvilke former den bredte sig fra Italien og nordpå.

Hvorfor blev den italienske Renæssance så indflydelsesrig?

Tidligere forskning har som regel peget på ydre politiske, geo-politiske og socioøkonomiske faktorer som forklaringer på den vellykkede reception og formidling af antikken, som Renæssancens intellektuelle kunne gennemføre. Vores forskning har til formål at identificere de iboende drivkræfter i den italienske renæssancebevægelse, der gjorde det muligt at transformere store dele af europæisk kultur.

Vores centrale hypotese er, at en kultur bliver specielt indflydelsesrig under følgende betingelser: 1) den har en metadiskurs, dvs. en selvreflekterende teoretisering vedrørende konstruktion og udbredelse af dens centrale manifestationer; 2) denne metadiskurs omfatter mange aspekter af samfundet; 3) den har en effektiv formidling.

I Renæssancen er disse betingelser opfyldt for første gang efter Antikken, og formålet er nu at vise, at dette var grunden til, at mødet mellem det øvrige Europa og kulturen i Renæssancens Italien blev så indflydelsesrig. Tidligere 'renæssancer' (fx den karolingiske, tolvte århundredes renæssance) berørte færre aspekter af samfundet, men i det tidligt moderne Europa blev kulturen præget fundamentalt af det diakrone kulturmøde med det gamle Rom, medieret gennem Renæssancehumanisme.

Humanismens metadiskurs

Den store amerikanske renæssanceforsker Ronald G. Witt kaldte engang humanisterne for renæssancebevægelsens hovedpersoner, og de er så afgjort nøglepersoner, hvis man skal forstå bevægelsen in defra – og forstå dens succes. Humanisterne var ikke bare bærere af bevægelsen, de beskrev også igen og igen både mål og metoder for *deres* projekt. *Cultural Encounter*-projektet er det første nogen- sinde, der systematisk analyserer humanisternes teoretisering vedrørende deres kulturelle program. Det, som vi kalder humanismens metadiskurs.

Første skridt var at identificere de former, humanisternes metadiskurs antog, for dernæst at se om deres argumenter for vigtigheden af det, de gjorde, og for hvordan man burde gøre det, gav genlyd. Accepterede man deres argumenter i andre dele af Europa, gentog man dem ligefrem? Og rettede de sig selv efter dem – og gjorde andre? Det har været næsten overraskende udbytterigt at rette blikket mod humanisternes selvrefleksion, og ikke kun fordi det ikke tidligere er forsøgt konsekvent. Det blev for det første klart, hvor gennemreflekteret den italienske humanisme var som intellektuel bevægelse, og hvor vigtig metadiskursen var i opbygningen af en fælles humanistisk identitet. I egentlige traktater, i breve, i forord og andre para- og epitekster, og i værkinternes metakritik argumenterer de for vigtigheden af deres kulturelle projekt, de diskuterer den praktiske udførelse, ofte i meget normative termer, og de indtager ikke sjældent den samfundsmæssige relevans af deres aktivitet: Hvem vil have gavn af et løftet sprogligt niveau (på latin vel og mærke)? Hvad

er det kulturpolitiske udbytte af oversættelse, og specielt god oversættelse? Hvad bør et gravmæle fortælle omverdenen? Hvad nytter historieskrivning?

I hele argumentationen spiller en Antikken en stor rolle, hvad der måske ikke er overraskende. Antikken er simpelthen den målestok, som alt holdes op imod, hvad enten det gælder sprog, litteratur, kunst eller politik. Men spørgsmålet er selvfølgelig: hvilken Antik? Hvilke antikke forfattere, genrer, stilarter eller tænkere blev mere eller mindre bevidst gjort til en del af den kulturelle kanon, og hvordan kom de italienske humanisters antikreception til at præge senere perioders møde med Antikken?

Vi kan også vise, hvor stor en indflydelse de italienske humanisters selvrefleksion fik over tid og sted. Deres sprogsyn, deres oversættelsesteori, deres poetik etc. blev reciperet langt uden for Italiens grænser. Humanismens metadiskurs bidrog tydeligvis til at skabe en veldefineret kulturel matrix, der kunne eksporteres – og som blev det. Naturligvis vakte den italienske models succes også irritation. I anden halvdel af 1500-tallet publicerede Henri Estienne en række skrifter, hvor han advarede mod den skadelige indflydelse fra Italien, navnlig på det franske sprog; og både i Frankrig og Tyskland ærgrede man sig over italienernes selvsikre fremhævelse af sig selv som de direkte arvtagere til det antikke Roms højkultur. Modtrækket var at konstruere en speciel forbindelse til det gamle Grækenland: Af forskellige veje skulle både tysk og fransk nedstamme fra eller være specielt påvirket af græsk. Førnævnte Henri Estienne udgiver ligefrem et helt skrift om lighederne mellem fransk og græsk, *De la conformité du langage françois avec le grec*. Her argumenterer han bl.a. for, at der er mange aspekter af græsk, som fransk kan gengive bedre end latin.

Alligevel ser man som sagt, at den teoretisering omkring centrale kulturelle manifestationer, som vi finder i Italien i 1400-tallet, bliver almindeligt brugt i Nordeuropa i de efterfølgende århundreder. Den bliver selvfølgelig tilpasset til andre kulturelle grupperinger, men alligevel bruges den nærmest topisk. Etienne Dolets oversættelsestraktat fra 1540

Den nylatinske litteratur er et tabt kontinent, som vi kun lige er gået i gang med at generobre.

Projektet *Cultural Encounter as a Precondition for European Identity* handler om kulturmødet som en væsentlig identitetsskabende faktor i det tidligt moderne Europa.

Illustration til Vergil første ekloge af Sebastian Brandt in Publii Virgilio Maronis opera (Argentorati 1502). Vergils klassiske hyrder går rundt i et nordeuropæisk landskab.

Vores forskning har til formål at identificere de iboende drivkræfter i den italienske renæssancebevægelse, der gjorde det muligt at transformere store dele af europæisk kultur.

- der i moderne oversættelsesstudier betegnes som en af de første teoretiske skrifter om oversættelse - er i realiteten en forkortet version af Leonardo Brunis traktat fra 1420'erne, med den store forskel, at Bruni taler om oversættelse til prestigeproget latin, og Dolet om oversættelse til fransk, et sprog, der - ifølge Dolet selv - endnu skulle udvikles for at få de udtryksmuligheder, latin og græsk havde. Også Martin Luthers berømte *Sendbrieff von Dolmetschen* bygger på det foregående århundredes humanistiske oversættelsesteori. I 1600-tallet citerede den danske præst og grammatiker Morten Pors den italienske 1440-tals grammatiker Lorenzo Vallas teoretiske overvejelser, osv. osv.

Oversættelse som kulturmøde

Humanisternes metadiskurs var således en vigtig faktor i formidlingen og udformningen af et skel-sættende kulturmøde, hvor det tidlige moderne Europa konfronteredes med og forholdt sig til den sproglige, litterære og visuelle arv fra Antikken, men i en form, der var dybt præget af 1400-tallets italienske intellektuelle elite. Og ligesom 1400-tallets italienske kultur, som vi kan kalde receptions-sfæren, på mange måder blev formet af dette kulturmøde, så kom den også, som i andre receptionsforhold, til at påvirke opfattelsen af referencesfæren, i dette tilfælde Antikken. Den måde at forholde sig til den klassiske kulturarv, som for alvor bredte sig fra Italien til Nordeuropa fra omkring år 1500, adskilte sig på mange måder fra den måde, man havde forholdt sig til den 100 år før. Og tilsvarende fik ikke mindst Luthers Reformation en afgørende betydning for Nordeuropas reception af humanismen.

Et felt, hvor Renæssancens møde med antik kultur kan undersøges meget konkret, er oversættelse. Her kan man tydeligt se, hvordan referencesfæren transformeres af receptionsfæren, hvordan den antikke tekst gengives som en funktion ikke bare af oversætterens kendskab til originalens sproglige og kulturelle univers, men også af hans opfattelse af den rolle, oversættelsen skulle spille i referencesfæren.

Det vil ikke være en overdrivelse at sige, at oversættelse var en af humanismens kerediscipliner. Renæssancens Italien oplevede en eksplosion både i oversættelser af antikke græske tekster til latin, og i teoretiske skrifter om oversættelse. Allerede i midten af 1400-tallet var en lang række centrale klassiske græske tekster blevet oversat til latin - værker, der ikke havde været tilgængelige for læsere i Vesten siden Antikken, f.eks. *Iliaden* og *Odysseen*, Platons *Staten*, Herodots *Historie*, Thukydid's *Peloponnesiske Krig*, Plutarchs *Sammenlignende*

Levnedsskildringer, Demosthenes' taler og mange værker af Xenofon, Isokrates og Lukian. Oversættelse vedblev at være en central og højt værdsat disciplin i humanismens historie, og de fleste fremtrædende humanister var også oversættere, fra Leonardo Bruni og Lorenzo Valla, til Erasmus og Philipp Melanchthon.

Det er naturligvis overordentlig vigtigt at af-dække, hvilken betydning det fik, da vestlige læsere og tænkere pludselig fik adgang til så mange værker, der nu bliver anset for helt centrale for vores kultur. Af den grund og på grund af feltets centrale betydning i Renæssancens kultur afholdt vi et internationalt seminar om Renæssancens oversættelsesteori set i lyset af moderne oversættelsesstudier. Denne vinkling tydeliggjorde, hvor utrolig raffineret Renæssancens oversættelsesteori var, allerede i de tidlige årtier af 1400-tallet, idet mange af de emner, der beskæftiger nutidens teoretikere, er foregrebet både i teori og i praksis. Den blotlagde også med al ønskelig tydelighed et problem i moderne forskning i Europas kulturhistorie i den tidlige moderne periode, hvor latin stadig var det mest udbredte sprog inden for videnskab, international kommunikation og til dels også litterært:

Mange tendenser, som moderne forskning fører tilbage til forfattere, der skrev på et af de moderne folkesprog, blev i virkelighed til 50-100 år tidligere og blev først formuleret på latin. Dette er i høj grad tilfældet med oversættelsesteori, men det er også tilfældet f.eks. inden for politisk tænkning. Som James Hankins, en af verdens førende renæssancehistorikere, har udtrykt det, er nylatinsk (dvs. eftermiddelalderlig) litteratur et 'lost continent', et tabt kontinent, som forskningen kun lige er gået i gang med at generobre.

Referencer

Patrick Baker, *Italian Renaissance Humanism in the Mirror*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015. • Annet den Haan (udg.), *The Metadiscourse of Italian Humanism*, ed. Annet den Haan, *Renæssanceforum* 11, (2016), <http://www.renaissanceforum.dk/>. • James Hankins, "From the Lost Continent: Neo-Latin Literature and the Birth of European Vernacular Literatures," *Harvard Library Bulletin*, n.s. 1-11 (2001), 21-27. • Marianne Pade, "Neo-Latin and Vernacular Translation Theory in the Fifteenth and Sixteenth Centuries: 'The tasks of the translator' according to Leonardo Bruni and Étienne Dolet," udkommer i *The influence on Vernacular discourse on neo-Latin literature*, ed. Florian Schaffnerath and Alexander Winkler, MRAT. Leinden/Boston: Brill). • Marianne Pade, "Popular Government Revisited: New texts on Greek political history and their influence in fifteenth-century Italy," udkommer i *Neulateinisches Jahrbuch* 2017.

Argumenta Eleglogæ Primæ.

Publij Virgilij Maronis Mantuani opera

cū cōmētariis Serui Mauri honorati grāmatici: Aelii Donati: Chriſtoſon Latini: Antonij Mancinelli & Domitij Calderini.

Argumentum egloge primæ: quæ Tytirus dicitur.

A patria fugiens Melibeus forte ſub umbra.

Tytirion inuenit cantantem carmina amicę.

Quapropter miratus ei ſua damna recenſet;

Auctoremq; ſui declarat Tytirus oci.

SEBASTIANVS BRANT

Sub fagi recubans Melibeum Tytirus umbra

Solatur profugum: collataq; munia laudat.

